

Wybór, przekład, komentarz
Małgorzata Borowska

frg. *1 (Kn/J-L *850)

We władzę bowiem godzi się strzałami
żądzy, dlatego strzec się przed nią trzeba.

Stobajos: *Antologia* 4,8,4 (*Nagana tyranii*)
nawiązanie: Filodemos z Gadary (*P.Herc.* 220, frg. 4,8–16)
nawiązanie – Plutarch: *Żywoty równoległe. Aratos* 15,5

W tekście Stobajosa wypowiedź przypisana jest dramatowi *Elektra*, jednak w zachowanej sztuce jej nie ma. Wyrażoną tu metaforą „łuczniczą” (strzały Erosa) myśl o skutkach pożądania władzy rozwija Eurypides szerzej np. w *Fenicjankach* (503–525).

frg. *2 (Kn/J-L *852)

Kto swych rodziców szanuje za życia,
ten – żyw czy martwy – bogom zawsze miły;
kto czci odmawia zaś ojcu i matce,
niechaj nie staje przy mnie u ołtarza
5 ni nie wyprawia się ze mną na morze.²⁰⁶

Orion: *Antologia Eurypidesowa* 7–8
w. 1–2 – Stobajos: *Antologia* 4,25,2 (*O tym, że rodzice winni otrzymywać należną cześć*)

Fragment ten niekiedy przypisywany bywa w źródłach *Dzieciom Heraklesa*, ale w zachowanym tekście sztuki go nie ma. Obowiązek szanowania rodziców (*patrz* np. *Błagalnice* 362–364) wraz z nakazem oddawania czci bogom oraz nakazem obrony ojczyzny to trzy podstawowe przykazania moralności antycznej.

frg. *3 (Kn/J-L *852a)

I dla rodziców należne mieć względy.

Orion: *Antologia Eurypidesowa* 9+10
Stobajos: *Antologia* 4,25,3 (*O tym, że rodzice winni otrzymywać należną cześć*)

Także ten fragment Stobajos mylnie powiązał z *Dziećmi Heraklesa*.

²⁰⁶ O niebezpieczeństwach żeglowania na jednym statku ze złoczyńcami lub bluźniercami por. np. *Elektra* 1354–1355.

fig. *4 (Kn/J-L *854)

Śmierć w ofercie – zgon straszny, lecz i słowny,
nic też straszego²⁰⁷ – przeżyć; jest w tym radość.

Stobajos: *Antologia* 3,7,8 (*O dzielności*)
Plutarch: *O nocy moralnej* 7 (*Pisma moralne* 447E)

Stobajos przypisał te słowa *Dzieciom Heraklesa* (dobrowolne poświęcenie się Makarii). Niektórzy uczeni podejrzewają późniejszą interpolację aktora, inni wysuwają inne możliwe atrybucje, w tym nawet przynależność do dramatu satyrowego (II 4. *Buzyrys*).

fig. *5 (Kn 857 [z odesłaniem do *Ifigenii w Aulidzie*]/J-L *857)

Rogatą łanię w chętne ręce złożę
Achajów – będzie im się wydawało,
że córkę twoją zarzynają

Eliau Kladiusz: *O właściwościach zwierząt* 7,39

Słowa te bez wątpienia musiałaby wypowiadać Artemida jako pocieszenie Klitajmestry w zakończeniu *Ifigenii w Aulidzie*, i tej właśnie sztuce przypisuje je Elian. Jednak w zachowanym tekście tragedii Artemida nie pojawia się „z maszyny”. Niektórzy przypuszczają, że EKSODOS *Ifigenii w Aulidzie* został zmieniony (interpolacja aktorska?) i że Elian mógł cytować jedną z dwu wersji, jednak problem atrybucji pozostaje nierozwiązany.

fig. *6 (Kn/J-L *865)

Fema²⁰⁸ cnych wskaże, nawet gdy pod ziemią.

Ajschines: *Przeciw Timarchosowi* 128
Księga Suda φ 269

fig. *7 (Kn/J-L *866)

Ocaliła mnie, jest mi karmicielką,
matką i siostrą, służącą, kotwicą!

Aleksander Retor: *O tropach i figurach retorycznych* 1,10 (RGWalz, s. 440,10–441,1)

Fragment ten zachował się jako przykład figury stylistycznej zwanej ἐπιμονή ([epimónē]; ‘powtórzenie z naciskiem’). Najpiękniejszy jej przykład stanowi wypowiedź Andromachy przy pożegnaniu z Hektorem u Bramy Skajskiej (*Iliada* 6,429–430):

Jesteś mi teraz, Hektorze, i ojcem, i matką czcigodną,
bratem jedynym jesteś i mężem młodością kwitnącym.

(przekład K. Jeżewska)

²⁰⁷ NIC TEŻ STRASZNEGO (δ’ οὐ δεινόν [d’ u deinón]) – to wersja Stobajosa, u Plutarcha: δὲ δειλόν [dē deilón] – ‘wprawdzie tchórzliwe’.

²⁰⁸ FEMΑ (Φήμη) – ‘Rozgłos’, personifikacja dobrej sławy; miała w Atenach ołtarz i oddawano jej cześć.

frg. *8 (Kn/J-L *868)

bóstwa podziemne,
niepowrotnych mieszkańcy mroków,
Acherontu rozlewisk i siedlisk umarłych.

Zbiór słów pożytecznych z [pism] różnych mędrców i mówców wielu,
s. 30,16–18 [Bachmann]; s. 343,31–344,3 [Bekker]
Focjusz: *Słownik a 352*

Niektórzy uczeni przypisują ten fragment (w anapestach bądź w daktylach) dramatowi *Protesilaos*, jednak przynajmniej kilku bohaterów tragedii powróciło z „niepowrotnych mroków”, jak choćby Herakles i Tezeusz.

frg. *9 (Kn/J-L *874)

Źle życząc wrogom, kobieto, pamiętaj,
byś Alastora²⁰⁹ nie szczyła na siebie!

Zbiór słów pożytecznych z [pism] różnych mędrców i mówców wielu,
s. 74,19–22 [Bachmann]; s. 382,31–32 [Bekker]
Focjusz: *Słownik a 901*

frg. *10 (Kn/J-L *875)

Kipydo, jakżeś słodka ty a gorzka!

Anonim: *O barbaryzmach i solecyzmach*, s. 239 [Boissonade]

W twórczości Eurypidesa niemal *locus communis*.

frg. *11 (Kn/J-L *877)

Eter cię rodzi, córo,
Dzeusem go zowią śmiertelni.

Epimerismi Homerici ζ 7
Zbiór różnych wyrazów z Pisma i z dzieł świeckich, s.v. „Ζεύς” (vol. II, s. 443,6–7)

Fragment lirycznej PIEŚNI CHÓRU (*patrz* 19. *Chryzyp*, frg. 19,5), w którym uczeni dopatrują się wpływów myśli Anaksagorasa.

frg. *12 (Kn/J-L *878)

Kogo chcą wbić na pal lub kamienować?

Jerzy Chojroboskos: *Ortografia*, s.v. „σκόπολος” (vol. II, s. 258,2)

O wbijaniu na pal i kamienowaniu jako o barbarzyńskich karach (godnych Eryinii) wspomina Ajschylos (*Eumenidy* 175–180). Kara kamienowania była stosowana w Atenach tych czasów.²¹⁰

²⁰⁹ ALASTORA (ἄλαστορα) – Alastor to demon zemsty, który rodzi się ze zbrodni i doprowadza zbrodniarza do zguby.

²¹⁰ Por. V.L. Rosivach, *Execution by Stoning in Athens*, „Classical Antiquity” 6(1987), s. 232–248.

frg. *13 (Kn/J-L *883)

Powiedzieć wstyd i ciężko też zamilczeć.

Arystofanes: *Lizystrata* 713
Scholia do Arystofanesa: ad loc.

frg. *14 (Kn/J-L *885)

Prawda to, morskiej potomku bogini?

Arystofanes: *Żaby* 840

Pytanie bez wątpienia skierowane do Achillesa, syna Tetydy; może pochodzić z *Telefosa* (Musgrave; Wilamowitz³, s. 70) lub *Skiryjczyków* (Jouan–Van Looy).

frg. *15 (Kn/J-L *890)

Słuszniej za słowa płacić by słowami,
za czyn zapłatę uiszczając znów czynem.

Arystoteles: *Etyka eudemejska* 8,11 (1244a 10)

frg. *16 (Kn/J-L *892)

Cóż więcej trzeba ludziom nad dwie rzeczy:
zboże Demeter i źródlaną wodę?
Natura daje nam dosyć pokarmu,
lecz to nie starcza – my pragniemy zbytku,
5 za wykwintnymi goniąc potrawami.

Atenajos: *Uczta mędrców* 4,48 (158e)

Aulus Gellius: *Noce attyckie* 6,16,6

w. 1–3 – Sekstus Empiryk: *Przeciw uczonym* 1 = *Przeciw gramatykom* 271 (vol. III, s. 68,14)

w. 1–3 – Eustacjusz: *Komentarze do „Iliady” Homera* 11,631 (k. 868,33; vol. 3, s. 272,17)

w. 1–3 – Stobajos: *Antologia* 3,40,9 (*O ojczyźnie*) [Muzoniusz Rufus]

w. 1–2 – Chryzyp, frg. 153/706 (*SVF*, vol. III, s. 36,30/177,9

= Plutarch: *O sprzecznościach stoickich* 20/21 [*Pisma moralne* 1043E/1044B])

w. 1–2 – Plutarch: *Jak młodzież powinna słuchać poetów?* 14 (*Pisma moralne* 36F)

w. 1–2 – Stobajos: *Antologia* 3,3,34 (*O rozsądku*)

w. 4–5 – Stobajos: *Antologia* 4,44,82 (*Ze należy mężnie znosić, co los zsyła, skoro jesteśmy ludźmi, którzy winni żyć w zgodzie z cnotą*) [Teles z Megary]

Ten popularny i wielokrotnie cytowany fragment pochodzić może z *Telefosa* (Welcker, Hartung).

frg. *17 (Kn/J-L *893)

Dość mi prostych dań
skromnego stołu,
co nie w czas i zbyt
nad miarę – nie dla mnie!²¹¹

Atenajos: *Uczta mędrców* 4,48 (158e)

w. 1 – Filon z Aleksandrii: *Każdy człowiek cnotliwy jest wolny* 145

nawiązanie (?) – Horacy: *Sztuka poetycka* 198

²¹¹ Motyw „skromnego stołu” podejmuje Horacy (*Sztuka poetycka* 198).

Metra liryczne (bakcheje i ityfaliki) sugerują, że to część PIEŚNI CHÓRU.

fig. *18 (Kn/J-L *895)

W sytości czas na Miłość, nie o głodzie.

- Atenajos: *Uczta mędrców* 6,99 (270b)
Scholia starsze do Teokryta 10,9 (s. 225,25)
 bez podania imienia poety:
 Libanios: *Mowy* 64,107
Scholia starsze do tragedii Sofoklesa: Antygona 781
 Grzegorz z Nazjanzu: *Pieśni* 1,2,10,588 (PG 37,723A)
 Pseudo-Menander: *Sentencje jednowierszowe* 231
 pierwszą część wersu przytaczają:
 Antyfanos, fig. 238,3
 Arystoteles: *Zagadnienia przyrodnicze* 10,47 (896a 24)
 Klemens Aleksandryjski: *Kobierce* 3,2,10,1
 Temistiusz: *Mowy* 13 (k. 164b; t. I, s. 235,24)
 Elian Klaudiusz: *O właściwościach zwierząt* 8,1
 Plutarch: *Przepisy higieniczne* 8 (*Pisma moralne* 126C)

Zdaniem Atenajosa Eurypides powiada, że miłość rodzi się w dostatku, a marnieje w ubóstwie, parafrazując werset dramatu satyrowego Achajosa²¹² pt. *Ajton* (*TrGF1* 20,6 [s. 117]). Powiedzenie stało się przysłowiowe, było często cytowane i komentowane.

fig. *19 (Kn/J-L *897)

- Nauczyciel to świetny, mądrości mistrz
 przemiłej – Eros,
 i żaden śmiertelnym nie miłszy bóg,
 bo z nim najchętniej obcować chcą.
- 5 Przyjemnością obdarza, co bez trosk,
 ku nadziei prowadzi. Oby los
 wśród tych nie dał mi żyć, co nie znają jego dzieł,²¹³
 lecz z daleka od dzikich ich zwyczajów!
 Przed miłością – taką radę młodym dam –
- 10 nie uciekać,
 ale mądrze jej użyć, gdy nadejdzie.

Atenajos: *Uczta mędrców* 13,11 (561a)

Większość uczonych przypuszcza, że ten fragment PIEŚNI CHÓRU (ułożonej w anapestach) może być odpowiedzią lub komentarzem do wypowiedzi tytułowego bohatera w 12. *Hippolytosie* *zasłaniającym oblicze*.

²¹² Achajos to współczesny Eurypidesowi poeta tragiczny rodem z Eretrii. Znanych jest 19 tytułów jego sztuk, z czego 9 tytułów dramatów satyrowych; zachowało się ok. 50 fragmentów.

²¹³ CO NIE ZNAJĄ JEGO DZIEŁ (τοῖς ἀτελέστοις / τῶν τοῦδε πόνων [tois d'atelés-tois / tón túde pónon]) – dosłownie: 'niewtajemniczeni w jego prace / znoje / ćwiczenia'; Jerzy Danielewicz w przekładzie *Uczty mędrców* Atenajosa tłumaczy: „misterium jego trudów”.

frg. *20 (Kn/J-L *898)

- Nie widzisz, jaką moc ma Afrodyta?
 Nie zdołasz ująć jej w słowa ni zmierzyć,
 jak wielka jest i dokąd ona sięga.
 Żywi ciebie i mnie, i wszystkich ludzi.
- 5 Dam dowód, nie wierz tylko moim słowom –
 {czynem pokażę potęgę bogini}:
 pożąda deszczu ziemia, gdy jej susza
 odbierze owoc i brak jej wilgoci;
 czcigodne niebo przepełnione deszczem
- 10 pożąda ziemi, by spaść na nią z woli
 Afrodyty – gdy w jedno się połączą,
 rodzą nam wszystko i karmią zarazem,
 dzięki nim żyje ród ludzki i kwitnie.

- Atenajos: *Uczta mędrców* 13,73 (599f/600a)
 Stobajos: *Antologia* 1,9,1 (*O Afrodycie niebiańskiej i boskiej namiętności*)
 w. 9–13 (za Atenajosem) – Eustacjusz: *Komentarze do „Iliady” Homera* 14,201
 (k. 978,23–25; vol. 3, s. 615,23)
 w. 1 – Plutarch: *O miłości* 13 (*Pisma moralne* 756D)
 w. 3 – Plutarch: *O nocy moralnej* 4 (*Pisma moralne* 442C)
 w. 7. 9–10 – Arystoteles: *Etyka nikomachejska* 8,2 (1155b 1)
 w. 7. 9 – Plutarch: *O miłości* 24 (*Pisma moralne* 770A)
 w. 7. 9 – Marek Aureliusz: *Rozmyślenia* 10,21
 w. 7 – Pseudo-Arystoteles: *Etyka wielka* 2,11 (1208b 16)
 w. 7 (niepełny) – Arystoteles: *Etyka eudemejska* 7,1 (1235a 16)
 w. 7 (niepełny) – *Scholia starsze do „Narodzin bogów” Hezjoda* 138 [Menander]

Inspiracją dla Eurypidesa mogły być tu, zdaniem **Jouana–Van Looya**, słowa Afrodyty z zaginionej tragedii Ajschylosa *Danaidy*. O życiodajnym związku suchej ziemi i wezbranego deszczem nieba patrz też 19. *Chryzyp*, frg. 5. Fragment powyższy niektórzy badacze przypisują 12. *Hippolytowskiemu oblicze*.

frg. *21 (Kn/J-L *899)

Gdyby mi nawet wymowność Nestora
 lub Antenora Fryga bóg dał talent,²¹⁴
 nie napełniłbym dziurawego dzbana
 ani wlał mądrych słów w czerep głupiego.

- w. 1–3 – Atenajos: *Uczta mędrców* 15,1 (665a)
 w. 1–3 – Eustacjusz: *Komentarze do „Iliady” Homera* 23,301
 (k. 1301,35; vol. 4, s. 731,17)
 w. 3–4 – Plutarch: *O gadulstwie* 1 (*Pisma moralne* 502C)
 Stobajos: *Antologia* 3,4,29 (*O beżmyślności*)

²¹⁴ GDYBY MI NAWET WYMOWNOŚĆ NESTORA / LUB ANTENORA FRYGA BÓG DAŁ TALENT (εἰ μοι τὸ Νεστόρειον εὐγλωσσὸν μέλος / Αντήνορος τε τοῦ Φρυγῶς δοίη θεός [ei moi tó Nestóreion eúglosson mélos / Anténorós te tú Frygós doie theós]) – Nestor, najstarszy z Achajów pod Troją, znany był z mądrości i miodopłynnych, rozsądnych przemów. Jego odpowiednikiem w obozie Trojan (Frygów) był starzec Antenor, zwolennik oddania Heleny przybyłym po nią achajskim posłom, Menelaosowi i Odysowi.

frg. *22 (Kn/J-L *900)

Mógłby już <chyba>,²¹⁵ jeśli jest tam, w niebie,
Dzeus, przestać dręczyć wciąż jednego czleka.

Atenagoras: *Prośba za chrześcijanami* 5,1

Podobną myśl wyraża Jokasta w modlitwie do Dzeusa w Eurypidesowych *Fenicjankach* (86–87):

Jeśliś ty mądry, nie dozwól, by zawsze
ci sami ludzie tonęli w nieszczęściach!

(przekład J. Lanowski)

frg. *23 (Kn/J-L *901)

[CHÓR]

Często mi się myśl ta w głowie pojawiała:
czy życiem ludzkim los, czy-li bóstwo włada?
Przeciw spodziewaniu bowiem i temu, co słuszne,
jednych z ich domostw wyrzuca, †bez bogów †,
5 znowu innych odwrotnie – pomyślnością darzy.

Atenagoras: *Prośba za chrześcijanami* 25,1
nawiązanie – Klaudian Klaudiusz: *Pieśni. Przeciw Rufinowi* 1,1–3. 12–14

Wypowiedź Chóru (w metrach lirycznych) stanowi wariant wyrażonej w poprzednim fragmencie pretensji do bogów lub losu o sprzyjanie tym samym ludziom bądź ich stałe udręczanie.

frg. *24 (Kn/J-L *902)

Zacny mąż, choćby żył w dalekim kraju,
choćbym go nigdy nie widział – mym druhem!

Anecdota Graeca [Boissonade], vol. I, s. 90,9 [Jan Georgides: Γνώμαι [Gnómai]]
Bazyli Wielki: *Listy* 63 (vol. 1, s. 153)
Jamblich: *Żywot Pitagorasa* 237
Prokopiusz z Gazy: *Listy* 154
Temistiusz: *Mowy* 13 (k. 275b; t. II, s. 65,6)
nawiązanie – Cyceron: *O naturze bogów* 1,121
nawiązanie – Julian Apostata: *Listy* 43

To słynne zdanie cytowane było później np. przez Cycerona (*O naturze bogów* 1,121) i Juliana Apostatę (*Listy* 43: „τὸν ἐσθλὸν ἄνδρα...”) jako przysłowie.

frg. *25 (Kn/J-L *903)

Kpem byłbym, dbając o sprawę sąsiada.

Jerzy Chojroboskos: *Wprowadzenie i komentarze do dzieła Teodozjusza Aleksandryjskiego*
„Reguły wstępne dotyczące odmiany czasowników” (s. 260,30) (τύποιμι)
Anecdota Oxoniensia, vol. IV, s. 204,23
Etymologicum Magnum, s. 764,52 (s.v. „τρεφοῖν”) [Herodian]

²¹⁵ Uzupełnienie <δῆθεν> pochodzi od wydawców, Jouana–Van Looya.

frg. *26 (Kn/J-L *904)

skrajnej naiwności
dowiódłby, kto by chciał przemóc naturę

Chorikios z Gazy: *Obrona mimów* 135 (s. 375,11)

Wyższość czynnika wrodzonego – „natury” (φύσις [fýsis]), nad racjonalnym – „rozumem” (νοῦς [nús]) jest tematem często podejmowanym w tragediach Eurypidesa.

frg. *27 (Kn/J-L *905)

Nie znoszę mędrców mądrych nie dla siebie.

Cyceron: *Listy do przyjaciół* 13,15,2Plutarch: *Żywoty równoległe. Aleksander* 53,2tenże: *Czy słusznie można powiedzieć, że należy żyć w ukryciu* 1

(Pisma moralne 1128B)

Lukian: *Apologia* 5Pseudo-Menander: *Sentencje jednowierszowe* 457nawiązanie – Maksym z Tyru: *Wykłady [o kwestiach filozoficznych i religijnych]* 15,6 (s. 189,124–125)nawiązanie – Platon: *Hippiasz Większy* 283bnawiązanie – Ennius: *Medea*, frg. CV

Intensywnie komentowana opinia, która stała się przysłowiem (por. np. Platon: *Hippiasz większy* 283b). Wedle Plutarcha zdanie to zacytował Aleksander w odniesieniu do Kallistenesa.²¹⁶

frg. *28 (Kn/J-L *908)

Lepiej niż na świat przyjść, jest się nie rodzić!
Potomstwo pośród nieznośnych boleści
wydaję – jeśli bezrozumnych zrodzę,
daremne skargi! Podli mi zostają
5 po stracie dobrych – jeśli tych zachowam,
serce mi zżera nieustanna troska.
Cóż w tym dobrego? Czy nie starczy jednej
cierpiącej duszy i o nią się troszczyć?

Klemens Aleksandryjski: *Kobierce* 3,3,22–23w. 1 – Stobajos: *Antologia* 4,52,37 (*Pochwała śmierci*)

Tragedia grecka dotyczyła krwawych dziejów wielkich rodzin mitycznych i często jej bohaterkami bywały kobiety, toteż podobne wypowiedzi można znaleźć u wszystkich trzech tragediopisarzy; szczególnie szczerze wypowiedziały się heroiny Eurypidesa (*Medea*, *Alkestis*, *Andromacha*). Ogólna myśl, że lepiej się w ogóle nie narodzić, pojawia się również w tragedii 26. *Kresfontes*, frg. 6.

²¹⁶ Kallistenes z Olintu (ok. 360–327), grecki historyk, siostrzeniec Arystotelesa, wychowywał się razem z Aleksandrem, a potem towarzyszył mu w wyprawie na Wschód. Oskarżony o spisek na życie wodza, został stracony.

frg. **29 (Kn/J-L *908a)

⟨ ⟩ i dziś – jak i od dawna – sądzę:
 śmiertelni płodzić nie powinni dzieci,
 świadomi cierpień, jakie je czekają.

Klemens Aleksandryjski: *Kobierce* 3,2,22,3

frg. **30 (Kn/J-L *908b)

O ty, zrodzony do cierpień i klęski,
 boś jest człowiekiem – stąd ci przeznaczone
 nieszczęścia wszelkie, odkąd ludzi począł
 karmić ów Eter życiodajnym tchnieniem;
 5 śmiertelny – poznaj dołą śmierelnika.

Klemens Aleksandryjski: *Kobierce* 3,2,22,4

frg. **31 (Kn/J-L *908c)

Dlatego cnota, jedyna z cech ludzkich,
 nie z zewnątrz bierze zapłatę za trudy,
 lecz w sobie samej znajduje nagrodę.

Klemens Aleksandryjski: *Kobierce* 4,7,55,2

wersje łacińskie:

Seneka Młodszy: *Listy* 81,19tenże: *Do Galliona o życiu szczęśliwym* 9,4Sylusz Italik: *Opowieść o wojnie punickiej* 13,663Klaudian: *Pieśni. Panegiryk na konsulat Manliusza Teodora* 1Por. także Jan Kochanowski, *Pieśni* II 12,13–16:

Cnotá (ták jest bogáta) nie może wziąć szkody
 Áni się téż ogláda ná ludzkie nagrody;
 Sáma óná nagrodá i płacá jest sobie
 I króm nábytych przypraw śwíetna w swéj ozdobie.

frg. *32 (Kn/J-L *914)

{Żle {młoda} ⟨starą⟩ żonę sprzęgać z młodym mężem.}

⟨ ⟩

On marzy, żeby lec w innej łóżnicy,
 a ona knuje zemstę, zaniedbana.

Klemens Aleksandryjski: *Kobierce* 6,2,8,3

Większość badaczy uważa, że pierwszy wers nie daje sensu, toteż albo opatrzą go znakiem sygnalizującym zepsucie, albo przyjmują poprawkę Józefa Justusa Scaligera: ⟨γραιαν⟩ ([*graiān*]; ‘starą’). Ponieważ jednak w zależności od kontekstu (którego tu brak) konkretnej sztuki spotkać można i zdanie odwrotne (np. 27. *Ajolos*, frg. 27,11), poprawka ta nie wydaje się konieczna (tak też **Collard–Cropp**).

fig. *33 (Kn/J-L *915)

Potrzeba rządzi mną i ten przekłęty
brzuch mój, skąd wszelkie biorą się nieszczęścia.

Klemens Aleksandryjski: *Kobierce* 6,2,12,3
Difilos, fig. 60,1–3 (= Atenajos: *Uczta mędrców* 10,19 [422b])

Wypowiedź naśladowana przez komediopisarza Difilosa w zaginionej komedii *Pasożyt* (Παράσιτος [*Parásitos*]). W komedii głodomorem bywał zazwyczaj Sługa niewolnik lub Pasożyt.

fig. *34 (Kn/J-L *916)

O żywocie człowieczy, pełen trudów i trosk,
niestałą ty czynisz każdą rzecz,
gdy jednych powiększasz, innym każesz mrzeć,
i nigdzie się żaden nie pojawia port,
5 gdzie by schronić się mógł śmiertelny człek,
aż nareszcie od Dzeusa zesłany kres –
zmrażająca chłodem nadejdzie śmierć.

Klemens Aleksandryjski: *Kobierce* 6,2,13,8

Anapestyczne metrum sugeruje PIEŚŃ CHÓRU.

fig. *35 (Kn/J-L *917)

ci, co <chcą> dobrze leczyć,
winni zbadać i styl życia mieszkańców,
i ziemię – po tym poznają choroby.

Klemens Aleksandryjski: *Kobierce* 6,2,22,1–2

W komentarzu do tego fragmentu Klemens zwraca uwagę na podobieństwa sformułowań poety i lekarza. Cytuje Hippokratesa (*Aforyzmy* 1,2): „Należy uwzględniać i porę roku, i region, i wiek, i choroby”.

fig. *36 (Kn/J-L *919)

Hen, na szczycie bóstw, otaczając Ziemię,
jaśnieje Eter

Kornutus: *Krótki zarys greckich tradycji o bogach* 20 (O Atenie)

Jedno z wielu nawiązań do myśli filozofa Anaksagorasa z Kladzomen w twórczości Eurypidesa.

fig. *37 (Kn/J-L *921)

W złą godzinę morskie przecina fale

* * *

kruchym nadziejom powierzają siebie

* * *

sosnowej desce grubej na trzy palce

Faworyn z Arelate: *O pomyślności* (= Dion Chryzostom, *Mowy* 64,9)

frg. *38 (Kn/J-L *923)

Nie ręczę, bo ten, kto ręczy z przyjaźni,
ponosi szkodę – nie takie Delf rady!

Diodor Sycylijski: *Biblioteka* 9,10,4

Przysłowie, przypisywane Chilonowi, jednemu z Siedmiu Mędrców, mówiło: „Poręcz za kogoś, a ruina pewna!”. Takie ostrzeżenie było ponoć wypisane w Delfach.

frg. *39 (Kn/J-L *924)

Na subtelne ty się słówka mi nie sil,
〈nie sil mi się〉, duszo – na co myśli trud?
A może ty chcesz
pośród siebie podobnych zabłysnąć

Dionizjusz z Halikarnassu: *O zestawianiu wyrazów* 4,24

Tekst tego fragmentu został być może nieco zmieniony przez Dionizjusza (por. 14. *Bellerofont*, frg. 14,29), natomiast metrum anapestyczne sugeruje wzburzenie mówcy.

frg. *40 (Kn/J-L *927)

Kobieta mówić ma do sług i w domu!

Arystofanes z Bizancjum, frg. 316 [Slater]
(= Eustacjusz: *Komentarze do „Iliady” Homera* 5,413; k. 566,13; vol. 2, s. 113,3)

frg. *41 (Kn/J-L *928)

niebezpiecznie
urodę większą mieć niżli przeciętna.

Galen: *Zachęta do medycyny* 8 (t. 1, s. 15)

frg. *42 (Kn/J-L *928a)

Pierwszy, kto bogom niebiańskim ołtarze
stworzył i dłutem rzeźbiarza dał życie
posągom świętym, ten zapomniał wtedy
o jednym z nich, jak sądzę: największemu
5 z bóstw tych, wielkiemu bogu Plutosowi,²¹⁷

²¹⁷ Plutos, bóg bogactwa, wyobrażany był w rzeźbie antycznej najczęściej jako dziecko z rogiem obfitości (na ręku bogini Pokoju) lub ślepy starzec (por. Arystofanes, *Plutos*).

nie wznosił ołtarza, by go zdobić wieńcem;
co do mnie, < > Dzeus [ ]...[

Gnomologium Florentinum (= PSI 1476, frg. A, kol. I 10–18 [vol. XV, *ineditum*])

Częsty w literaturze greckiej motyw „pierwszego wynalazcy” (πρῶτος εὐρετής [*prótos heuretés*]).

frg. *43 (Kn/J-L *928b)

Dzeusie, cóż ty za wiatyk dałeś ludziom?
Obrotny język każdemu złoczyńcy,
za to uczciwym trudność w wysłowieniu!

Gnomologium Florentinum (= PSI 1476, frg. F, kol. II 5–11 [vol. XV, *ineditum*])

Argument ten wykorzystywany był często przez strony w procesach sądowych do wzbudzenia współczucia trybunału, składającego się ze współobywateli. O politycznych niebezpieczeństwach ulegania błyskotliwej elokwencji pisał Tukidydes.

frg. *44 (J-L *929a)

Podwójnym tchniesz w nas tchem, Erosie

Hermiasz: *Scholia do „Fajdrosa” Platona* 230e (s. 33,20)

nawiązanie – Pseudo-Lukian: *Miłości* 37

nawiązanie – Kerkidas: *Melijamby* 5,1–12 (*P.Oxy.* 8.1082) (s. 206)

Glikoneje wskazują, że powyższy fragment pochodzi z PIEŚNI CHÓRU. Podobną wypowiedź znajdujemy także w innych tragediach Eurypidesa, np. w *Medei* (627–644), *Hippolytosie uwieczonym* (525–564) czy w *Ifigenii w Aulidzie* (543–557). O dwóch Afrodytach i dwóch Erosach mówi lekarz Pauzaniusz w *Uczcie Platona* (180d–e):

[...] jedna [Afrodyta], starsza, nie miała matki, córka Nieba, i dlatego ją niebiańską nazywamy; druga, młodsza, córka Dzeusa i Diony, którą też wszeteczną zwiemy. Więc i Eros, który tej drugiej pomaga, musi się słusznie wszetecznym nazywać, a inny Eros niebiańskim.

(przekład W. Witwicki)

frg. *45 (Kn/J-L *929b)

Hellen się ponoć zrodził z Dzeusa; z niego
Ajolos; z tego znów Syzyf, Kreteus,
Atamas i Salmonej, ten, co w szale
gromami ciskał nad brzegiem Alfeju.²¹⁸

Herakleides Kreteńczyk: *O miastach Hellady* 3,3 (s. 92–11)

²¹⁸ Salmoneus, król Elidy, naśladował Dzeusa, korzystając z „efektów specjalnych” (łoskot żelaznych kół i łańcuchów, płonące zagwie jako gromy), za co został porażony piorunem.

Kwestia pochodzi najprawdopodobniej z PROLOGU GENEALOGICZNEGO; badacze przypisują ją bądź tragediom 27. *Ajolos* lub 41. *Melanippa mądra*, bądź dramatowi satyrowemu II 8. *Szyzyf*.

fig. *46 (Kn/J-L *934)

rozsądku dowód da, kto złotem
zapłacić gotów za wiernego druha.

Libanios: *Listy* 571,3
Teodor Hyrtakenos: *Listy* 81 (vol. VI, s. 40) (za Libaniosem)

fig. *47 (Kn/J-L *936)

Nie. Hades przyjął mnie jeszcze za życia.

Lukian: *Menippos, czyli nekromancja* 1

Słowa przypisywane Heraklesowi (dramat satyrowy 5. *Eurysteusz*) lub Pejritoosowi (dramat *Pejritoos*?).

fig. *48 (Kn/J-L *944)

i ty, o matko Ziemi; mądrzy ludzie
Hestia²¹⁹ cię zowią, bo stoisz w Eterze.

Makrobiusz: *Rozmowy w okresie Saturnaliów* 1,23,8

Badacze dopatrują się tu ulubionej przez Eurypidesa gry słownej, opartej na podobieństwie imienia Hestii i rdzenia czasownika (ἵστημι [*histemi*]; ‘staiam, stoję’).

fig. *49 (Kn/J-L *945)

Dzień każdy uczy nas czegoś nowego.

Orion: *Antologia* 8,1

fig. *50 (Kn/J-L *946)

Wiedz, że gdy składa ktoś ofiarę bogom
pobożnie, to i skromna mu pomoże.

Orion: *Antologia Eurypidesowa* 2

fig. *51 (Kn/J-L *948)

Dbaj o przychyłość bogów – kres w ich rękach.

Orion: *Antologia Eurypidesowa* 6

Druga część tej rady jest przysłowiem: „koniec zależy od boga” (por. np. Pindar, *Ody olimpijskie* 13,104–105).

²¹⁹ Hestia, bogini domowego ogniska, jako jedyna zawsze pozostawała na miejscu i nigdy nie opuszczała Olimpu.

frg. *52 (Kn/J-L *950)

Przyjemnie dzieciom, gdy ojciec łagodny,
a ojcu, gdy mu dzieci są niewstrętne.

Orion: *Antologia Eurypidesowa* 12

frg. *53 (Kn/J-L *951)

Jeśli rodzice o tym pamiętają,
że byli młodzi, pobłażliwiej zniosą
miłostki dzieci. Nie są chyba głupi!

Orion: *Antologia Eurypidesowa* 13

frg. *54 (Kn/J-L *952)

Ojciec, co wobec dzieci zbyt surowy,
przydaje sobie ciężaru na starość.

Orion: *Antologia Eurypidesowa* 14

frg. *55 (Kn/J-L *955k)

od początku do końca

Focjusz: *Słownik a* 2272

frg. *56 (Kn/J-L *956)

Zechcesz takiego druha mieć u boku.

Platon: *Listy* 1 (309d)

frg. *57 (J-L/Kn *957)

Gdy się nie wie, trzeba być pokornym.

Plutarch: *Jak młodzież powinna słuchać poetów* 9 (*Pisma moralne* 28C)

frg. *58 (Kn/J-L *958)

Jestże niewolnym, jeśli śmierć ma za nic?

Plutarch: *Jak młodzież powinna słuchać poetów* 13 (*Pisma moralne* 34B)

Pseudo-Plutarch: *Pocieszenie Apolloniosa* 10 (*Pisma moralne* 106D)

Filon z Aleksandrii: *Każdy człowiek cnotliwy jest wolny* 22.13

Cyceron: *Listy do Attyka* 9,2a,2

Klemens Aleksandryjski: *Kobierce* 4,7,49,4

frg. *59 (Kn/J-L *959)

[CHÓR]

Starszego nic nie uznam
nad rozsądek, skoro zawsze
zwykł towarzyszyć ludziom dobrym.

Plutarch: *Jak młodzież powinna słuchać poetów* 14 (*Pisma moralne* 36C)

Stobajos: *Antologia* 3,3,29 (*O rozsądku*) [†Menander]

frg. *60 (Kn *960)

[CHÓR]

] ....

- działającego; tu trzeba trudu, aliści
 kto gotów trud podjąć,
 by dobrym być nazwanym,
 5 niechaj mi druhem będzie! [.]
 Czemu próżno trudzicie się, śmiertelni,
 przekonani, że za złoto
 zakupicie sobie cnotę?
 Cóż z tego, że kamień z Etny
 10 lub marmur złożony
 z Pierii w ojcowych
 złożycie komnatach [?]
 nigdy co nie z urodzenia [?]
 W gronie szlachetnych będziecie biedotą!

w. 1–13 – Satyros: *Żywoł Ewrypidesa* (= *P.Oxy.* 9.1176, frg. 38, kol. II) (s. 50–51)w. 6–8, 14 – Plutarch: *Jak młodzież powinna słuchać poetów* 14 (*Pisma moralne* 36C)

PIEŚŃ CHÓRU w metrach lirycznych, zachowana na bardzo uszkodzonym papirusie, który częściowo tylko udało się uzupełnić na podstawie pisma Plutarcha.

frg. *61 (Kn/J-L *961)

Feu, wszystko piękne jest w ludziach szlachetnych!

Plutarch: *O postępkach w nocio* 15 (*Pisma moralne* 84F)
 tenże: *Żywoty równoległe. Pompejusz* 73,11

frg. *62 (Kn/J-L *962)

⟨ ⟩ lek na każdą znajdzie się chorobę:
 w rozpaczy słowa życzliwe przyjaciół,
 w zbytnim wzburzeniu łagodna perswazja.

Pseudo-Plutarch: *Pocieszenie Apolloniosa* 2 (*Pisma moralne* 102B)w. 2–3 – Plutarch: *Jak można odróżnić pochlebę od przyjaciela?* 28 (*Pisma moralne* 69D)w. 2–3 – Stobajos: *Antologia* 4,48,30 (*O zachowaniu wobec ludzi nieszczęśliwych. Że nie należy cieszyć się z cudzego nieszczęścia*) [Sotion]

frg. *63 (Kn/J-L *963)

- Niech powodzenie, choćby i największe,
 w głowie ci nazbyt mocno nie zawróci,
 jeżeli złego coś ci się przytrafi,
 niech nie zniewoli cię – bądź zawsze sobą:
 5 jak złoto w ogniu okaż swą naturę.

Pseudo-Plutarch: *Pocieszenie Apolloniosa* 4 (*Pisma moralne* 102F)Libanios: *Listy* 557,5

fig. *64 (Kn/J-L *964)

[TEZEUSZ]

- Tego mnie pewien mądry mąż nauczył:
 wyobrażałem sobie w duchu klęski,
 wygnanie z mojej ojczyzny, a nadto
 przedwczesny życia kres – moc wszelkich nieszczęść,
 5   żeby, gdy coś się spełni z moich rojeń,
 nie dotknęło mnie bardziej swą nagłością.

Galen: *O twierdzeniach Hippokratesa i Platona*: 4,7,9–11
 Pseudo-Plutarch: *Pocieszenie Apolloniosa* 21 (*Pisma moralne* 112D)
 wersja łacińska – Cynceron: *Rozmowy tuskulańskie* 3,14,29
 nawiązanie – Terencjusz: *Pasożyt Formion* 241–246

Tyrada Tezeusza inspirowana, jak twierdzą źródła starożytne, naukami Pitagorasa i Anaksagorasa.

fig. *65 (Kn/J-L *965)

-].. ..
    ] bogów
    ] ....
    ] ...
 5   kto Konieczności ulega z śmiertelnych,
    ten mądry – sędzę – i zna ścieżki boże.

-]
 [4 ll. z końcówkami wyrazów]
 12   ] mąż
        ]
        ] nazbyt
 15   ]
        ] głowa?

[5 ll. z końcówkami wyrazów]
 [skraj papirusu]

[21 ll. z początkami wyrazów; w. 22–42]
 [skraj papirusu]

w. 1–42 – *P.Petrie* 2.49, kol. I–II
 w. 5–6: Pseudo-Plutarch: *Pocieszenie Apolloniosa* 29 (*Pisma moralne* 116F)

Jeden z wielu ustępów tragedii greckiej mówiący o mocy Ananke ('Konieczności'), której ustępuje nawet Dzeus.

fig. *66 (Kn/J-L *966)

Życie jest życiem z nazwy – trud zna tylko.

Pseudo-Plutarch: *Pocieszenie Apolloniosa* 34 (*Pisma moralne* 119F)

frg. *67 (J-L *967)

[CHÓR]

Bądź ty mi, ale w miarę
bądź i nie opuszczaj!

Plutarch: *Przepisy higieniczne* 19 (*Pisma moralne* 132A)

Prośba CHÓRU skierowana do Afrodyty; wariant PIEŚNI CHÓRU na temat „rozsądnej miłości” (*patrz też Ifigenia w Aulidzie* 543–557).

frg. *68 (Kn/J-L *969)

Nie chcę – ja biedak – obdarzać bogacza,
bo może uznasz: szalonym lub żebrzę.

Plutarch: *O E delfickim* 1 (*Pisma moralne* 384D)
Porównanie Menandra i Filistiona 1,197–198

Wedle Plutarcha wersy te wypowiedział rzekomo Eurypides do króla Macedonii, Archelaosa.

frg. *69 (Kn/J-L *973)

Najlepszy ten wróż, co wróży pomyślnie.

Plutarch: *O zamilknięciu wyroczni* 40 (*Pisma moralne* 432C)
Arrian: *Wyprawa Aleksandra* 7,16,6
Appian: *Historia rzymska. Wojny domowe* 2,153
Cyceron: *O wieszczbiarstwie* 2,5,12
tenże: *Listy do Attyka* 7,13,4
Grzegorz z Nazjanzu: *Mowy* 5,23 (PG 35,692)
Scholia do Arystydesa 40,5 (s. 403,16) [Menander]
nawiązanie – Plutarch: *Dlaczego Pytia nie wygłasza już wyroczni wierszem?* 10 (*Pisma moralne* 399A)

W późniejszych źródłach zdanie to cytowano jako przysłowie.

frg. *70 (Kn/J-L *974)

bóstwo dba o to, co ważne,
pozostawiając głupstwa przypadkowi.

Plutarch: *Rady polityczne* 15 (*Pisma moralne* 811D)
tenże: *O konieczności powściągnięcia gniewu* 16 (*Pisma moralne* 464A)

Celnie przełożył to zdanie Marek Tulliusz Cyceron (*O naturze bogów* 2,167): „Magna di curant, parva neglegunt”.

frg. *71 (Kn/J-L *975)

Bo ciężkie wojny wiedzie z bratem brat.

Plutarch: *O miłości braterskiej* 5 (*Pisma moralne* 480D)
Arystoteles: *Polityka* 8,7 (1328a 15)

Słowa te (w anapestach) wypowiadać może Chór.

frg. *72 (Kn/J-L *977)

Milczenie jest dla mędrców odpowiedzią.

Plutarch: *O ulomnej wstydlivości* 10 (*Pisma moralne* 532F)
Pseudo-Menander: *Sentencje jednowierszowe* 307

frg. *73 (Kn/J-L *978)

Jeśliby ludzie kupowali słowa,
to nie gadałby nikt o sobie samym;
skoro spadają one prosto z nieba
za darmo, każdy, co chce, sobie gada:
5 co jest, co nie jest – a wszystko bezkarnie.

Plutarch: *O chwaleniu samego siebie* 1 (*Pisma moralne* 539A)
nawiązanie – Filodemos z Gadary (*P.Herc.* 1471, kol. XVIII^b 2 [o wolności słowa]);
(*P.Herc.* 425, frg. IV 8–13 = 1573, frg. III 27–31 [o retoryce])

frg. *74 (Kn/J-L *979)

Nie bój się! Dike ciebie nie dopadnie:
wątroby ani tobie nie przebiję,
ani temu, kto winny – milczkiem, wolno
wkroczy i schwyca złych, gdy przyjdzie pora.

Plutarch: *O późno karanych przez bóstwo* 2 (*Pisma moralne* 549A)
Stobajos: *Antologia* 1,3,21 (*O prawie boskim*)
w. 3–4 nawiązanie – Plutarch: tamże 3 (549D)
w. 3–4 nawiązanie – Anna Komnena: *Aleksjada* 1,2,4

Motyw nierychliwej sprawiedliwości, „przychodzącej pieszo”, pojawia się zarówno w greckiej, jak i rzymskiej literaturze (np. Tibullus, *Elegie* 1,9,4; Horacy, *Pieśni* 3,2,31).

frg. *75 (Kn/J-L *980)

Błędy rodziców na głowy potomków
zwracają bóstwa

Plutarch: *O późno karanych przez bóstwo* 12 (*Pisma moralne* 556E);
21 (562E)

frg. *76 (Kn/J-L *981)

Jeśli coś jeszcze dodać mam, kobieto:
nad nami równo zmieszane jest niebo –
bez nadmiernego skwaru ani mrozu;
co najlepszego mają Grecja z Azją,
5 kraj nasz przyciąga jak przynęta zwierza.

Plutarch: *O wygnaniu* 13 (*Pisma moralne* 604E)

Pochwała ziemi attyckiej, którą niektórzy badacze przypisują tytułowemu bohaterowi dramatu 29. *Erechteusz*.

frg. *77 (Kn/J-L *986)

Myśl jak śmiertelnik, choć dumnaś z majątku.

Plutarch: *O miłości* 11 (*Pisma moralne* 755B)

frg. *78 (Kn/J-L *987)

Gdybyż bez głosu był biedny ród ludzki!

Plutarch: *Rady polityczne* 5 (*Pisma moralne* 801F)

frg. *79 (Kn/J-L *991)

Są, <sa> – choćby wyśmiewał ktoś te słowa –
Dzeus i bogowie! Widzą nędzę ludzi.Plutarch: *O sprzecznościach stoickich* 15 (*Pisma moralne* 1040B)

frg. *80 (Kn/J-L *993)

Niemalym kosztem <x> sprawdza się przyjaciół.

Plutarch: *Żywoły równoległe. Fabiusz Maksymus* 17,4

frg. *81 (Kn/J-L *994)

Skoro śmierć prawem, trzeba umrzeć
najpiękniej, w cnocie kończąc życie.Plutarch: *Jak młodzież powinna słuchać poetów?* 6 (*Pisma moralne* 24D)tenże: *Żywoły równoległe. Marcellus* 33,4(= tamże, *Porównanie Pelopidasa i Marcellusa* 3,4)

frg. *82 (Kn/J-L *1007a + b)

poza [Bosfor
i Nil] żeglują, pożądając zysku,
posłuszni gwiazdom. [Siły] trzeciej fali²²⁰
z dala od domu ja [nie] chciałbym [poznać,
5 na] złoty Ister czy Bosfo[r wpływając.Satyros: *Żywot Eurypidesa* (= *P.Oxy.* 9.1176, frg. 38, kol. III 8–21)

Zachowany w złym stanie tekst intensywnie uzupełniają badacze, dzieląc go czasami na dwa fragmenty. Za Bosforem od delty Dunaju (Istru) zaczynały się barbarzyńskie krainy, nieznanne brzegi czekały też na śmiałych żeglarzy w górnym biegu Nilu (o ile uzupełnienie zaproponowane przez Wilamowitza jest prawdziwe).

frg. *83 (Kn/J-L *1007c)

– Skoro nikt o tym nie wie, czego się bać?
– Bogów, co dalej widzą niż śmiertelni!Satyros: *Żywot Eurypidesa* (= *P.Oxy.* 9.1176, frg. 39, kol. II 4)

²²⁰ [SILY] TRZECIEJ FALI ([...]λιαν τρικυ|[μί]αν [*lian trikyimian*]) – trzecia fala uchodziła za najgroźniejszą, stąd wyraz ten zaczął oznaczać ‘sztorm’.

frg. *84 (Kn/J-L *1007d)

Zyskajcie sobie sławę w przyszłych czasach,
wyczerpując dzień każdy wśród wysiłków,
duszom [...]..[....] . [

Satyros: *Żywot Eurypidesa* (= *P.Oxy.* 9.1176, frg. 39, kol. IV 22)

frg. *85 (Kn 1007 e+f [= u nas frg.86]; J-L *1007e)

[.....] [...] [.....] [...] [.....] ....
i dla własnego rodzica niecznośni.

Gdy ich ogarnie chęć rządzenia w domu,
dla swych najbliższych stają się wrogami.

Satyros: *Żywot Eurypidesa* (= *P.Oxy.* 9.1176, frg. 39, kol. VI 1–14)

frg. *86 (Kn 1007 e [= u nas frg. 85]; J-L *1007f)

Staremu ojcu miłsze małe dzieci.

Satyros: *Żywot Eurypidesa* (= *P.Oxy.* 9.1176, frg. 39, kol. VI 15)

Fragment łączony (tak **Kannicht**) z poprzednim. Jednak wielu badaczy niepokoi zbyt, ich zdaniem, gwałtowne przejście mówcy od nagany dorastających dzieci do pochwały małych. Oba fragmenty przypisuje się czasem 6. *Danae*.

frg. *87 (Kn/J-L *1015)

Bardziej niż ojciec kocha dzieci matka,
bo wie, że są jej; on, że jego – mniema!

Eustacjusz: *Komentarze do „Odysei” Homera* 1,221 (t. I, k. 1412,14–15)

Stobajos: *Antologia* 4,24,24 (*O tym, że dobrze jest posiadać dzieci*)
oraz kilka scholiów

frg. *88 (Kn/J-L *1017)

Komu się wiedzie, ma rozum – sądzimy.

Scholia starsze do pieśni Pindara: Ody nemejskie 1,13a

Stobajos: *Antologia* 1,6,12 (*O losie*) (= Pseudo-Menander: *Sentencje jednowierszowe* 726)

Simplicjusz: *Komentarze do „Fizyki” Arystotelesa* 2,4 (*CAG*, vol. IX, s. 328,1)

frg. *89 (Kn/J-L *1018)

Nasz rozum w każdym z nas jest sobie bogiem.

Pseudo-Menander: *Sentencje jednowierszowe* 588

Scholia starsze do pieśni Pindara: Ody nemejskie 6,7a

Eliusz Teon: *Ćwiczenia wstępne* 5,212 (*RGSpengel*, vol. II, s. 103,5)

Cyceron: *Rozmowy tuskulańskie* 1,26,65

Nemezjusz: *O naturze człowieka* 43 (s. 127,22) [Eurypides i Menander]

Plutarch: *Zagadnienia platońskie* 1 (*Pisma moralne* 999D) [Menander]

Jan Tzetzes: *Egzegeza „Iliady” Homera* (s. 53,6)

Jamblich: *Zachęta do filozofii* 8 (s. 48,15)

(= Arystoteles, *Zachęta do filozofii*, frg. 61)

Scholia do Eurypidesa: Trojanki 884

Marek Aureliusz: *Rozmyślenia* 12,26

Julian Apostata: *Mowy* 2(68D); 6(196D)

Zdanie wielokrotnie cytowane przez starożytnych i intensywnie komentowane. Podkreśla się zbieżność z myślą Anaksagorasa z Kladzomen, twórcy koncepcji aktywnego umysłu (νοῦς [nús]) jako przyczyny świata, i nieco odeń młodszego Diogenesa Apolloniaty (fl. 425 r.), filozofa przyrody, którego nauki wyszydzał może Arystofanes w *Chmurach* (225 i 828–830), a który – wedle Diogenesa Laertiosa (*Żywoty i poglądy słynnych filozofów* 9,9,57) – przyczyny świata upatrywał w powietrzu.

frg. *90 (Kn/J-L *1019)

To z niewolników żyjemy – my, wolni!

Scholia starsze do pieśni Pindara: Ody pytyjskie 4,72

frg. *91 (Kn/J-L *1024)

[3 ll. zawierające poszczególne wyrazy]

złe towarzystwo obyczaj cny psuje.

P.Hibeh 7

Pseudo-Menander: *Sentencje jednowierszowe* 808

w. 4 – św. Paweł: *Pierwszy List do Koryntian* 15,33 [bez imienia autora]

w. 4 – Sokrates Scholastyk: *Historia kościelna* 3,16,26

w. 4 – Klemens Aleksandryjski: *Kobierce* 1,14,59,3

w. 4 – tenże: *Pedagog* 2,6,50,4

w. 4 – Amfilochios z Ikonium: *List do Seleukosa pisany w jambach* 76 (s. 31)

Tertullian: *Do żony* 1,8

nawiązanie – Diodor Sycylijski: *Biblioteka* 16,54,4

i inne źródła

To popularne w starożytności powiedzenie zacytował dosłownie św. Paweł, nawołując wiernych, aby przestali grzeszyć.

frg. *92 (Kn/J-L *1026)

Większości nieszczęść ludzie sami winni.

Stobajos: *Antologia* 2,8,11 (*O tym, co się nam przytrafia*)

Pseudo-Menander: *Sentencje jednowierszowe* 758

frg. *93 (Kn/J-L *1027)

Unikaj, dzieckiem będąc, wszelkiej hańby,
bo jeśliś dobrze wychowany, będziesz
się wstydzić – jako mąż – występku, jednak
jeśliś w młodości grzeszył, to ta skłonność
5 i w starości też będzie ci wrodzona.

Stobajos: *Antologia* 2,31,2 (*O wychowaniu i kształceniu*)

Takie wypowiedzi, bliskie myśli Sokratesa, przyczyniły się zapewne do opinii wyrażanej przez komediopisarzy jakoby Sokrates pomagał Eurypidesowi przy tworzeniu tragedii. Arystofanes ganił Eurypidesa (*Żaby* 1491–1492), że „niepięknie z Sokratesem / siedzieć sobie, bzdury pleść” (przekład J. Ławińska-Tyszkowska), a Teleklejdes, autor komedii *Chmury*, twierdził, że „to on [Sokrates] układa Eurypidesowi / owe dramaty, które

nie mają sensu, ale za to są głębokie” (przekład I. Krońska); *patrz* Diogenes Laertios (2,5,18, gdzie mylnie – Arystofanes).

frg. *94 (Kn/J-L *1028)

Kto młodzieńcem zaniedba Muzy,
ten i przeszły czas zniszczył,
a i przyszłość zabił.

Stobajos: *Antologia* 2,31,24 (*O wychowaniu i kształceniu*)

Fragment anapestyczny prawdopodobnie z PIEŚNI CHÓRU. „Zaniedba Muzy” (Μουσῶν ἀμελεί [*Musón ameleí*]) znaczy ‘nie zatroszczy się o własne wykształcenie i na zawsze pozostanie prostakiem’.

frg. *95 (Kn/J-L *1029)

Nie ma nad cnotę dobra godniejszego:
zniewolić złotu nie da się ni tłumy
pochlebstwom, ni dobremu pochodzeniu.²²¹

* * *

5 Im bardziej pragniesz cnotę praktykować,
tym bardziej wzrasta i się doskonalą.

Stobajos: *Antologia* 3,1,6 (*O cnocie*)
Orion: *Antologia Eurypidesowa* 21

frg. *96 (Kn/J-L *1030)

Największym dobrem śmiertelnych jest cnota.

Stobajos: *Antologia* 3,1,13 (*O cnocie*)

frg. *97 (Kn/J-L *1031)

Nie znać się ni swych błędów nie uznawać,
oto zarzewie ludzkiego zuchwalstwa.

Stobajos: *Antologia* 3,4,2 (*O bezmyślności*)

Echo myśli Sokratesowej, że niewiedza równa się błędzeniu.

frg. *98 (Kn/J-L *1032)

Nazbyt ruchliwy i zbyt zwinny umysł
w nieszczęścia wtrącił już wielu śmiertelnych.

Stobajos: *Antologia* 3,4,21 (*O bezmyślności*)

frg. *99 (Kn/J-L *1033)

Zważ dobrze, jeśli dotąd nie wiedziałeś.
Nieukiem jesteś? – Znaczy: obcyś Muzom!

Stobajos: *Antologia* 3,4,30 (*O bezmyślności*)

²²¹ W wersji Stobajosa zamiast εὐγενείας ([*eugeneías*]; ‘szlachetne pochodzenie’) jest ἀσφαλείας ([*asfaleías*]; ‘bezpieczeństwo, ostrożność’).

frg. ***100** (Kn/J-L *1034)

Feu, feu, zwycięstwo w słusznej sprawie – piękne,
w niesłusznej nędzne jest pod każdym względem,
zaś zazdrość i zły język ileż gorsze
od ich użycia choćby przeciw pysznym!

Stobajos: *Antologia* 3,9,14 (*O sprawiedliwości*)
w. 3–4(?) – inskrypcja z Armawir w Armenii (s. 3–5)

frg. ***101** (Kn/J-L *1035)

Nikczemny ten, kto kłamie w pięknych słowach,
a wykorzystać nie chce pięknej prawdy.

Stobajos: *Antologia* 3,12,1 (*O kłamstwie*)

frg. ***102** (Kn/J-L *1036)

Czy chcesz, żeby ci miłe mówić łgarstwa,
czy raczej twardą prawdę? Mów! Masz wybór!

Stobajos: *Antologia* 3,13,1 (*O swobodzie wypowiedzi*)

frg. ***103** (Kn/J-L *1037)

Tego, co słuszne, nie wolno przemilczać.

Stobajos: *Antologia* 3,13,6 (*O swobodzie wypowiedzi*)

frg. ***104** (Kn/J-L *1038)

Nieszczęścia straszny gniew wzbudzają w ludziach
i zarażają serca ich obłędem.

Stobajos: *Antologia* 3,20,26 (*O gniewie*)

frg. ***105** (Kn/J-L *1039)

Nie można ufać cierpiącemu sercu.

Stobajos: *Antologia* 3,20,38 (*O gniewie*)

frg. ***106** (Kn/J-L *1041)

Kto z ludzi może uznać siebie wielkim,
skoro go ściera w proch byle przypadek?

Stobajos: *Antologia* 3,22,6 (*O pysze*)

frg. ***107** (Kn/J-L *1042)

My wszyscy mądrzy, gdy innych ganimy,
lecz sami własnych nie widzimy błędów.

Stobajos: *Antologia* 3,23,5 (*O miłości samego siebie*)
bez imienia poety:

Pseudo-Menander: *Sentencje jednowierszowe* 57–58
(= *Porównanie Menandra i Filistiona* 1,187–188)
trawestacja – *Żywot Ezopa* W109 (s. 101,28)

frg. *108 (Kn/J-L *1043)

Nikt dobrej sławy nie nabył rozpustą.

Stobajos: *Antologia* 3,29,31/31a (*O pracowitości*)

frg. *109 (Kn/J-L *1043a)

Dla ludzi nie jest wstydem, co konieczne.

Stobajos: *Antologia* 3,29,56 (*O pracowitości*)
nawiązanie – Plutarch: *Żywoty: Fabiusz Maksymus* 21,3

frg. *110 (Kn/J-L *1044)

Nie trudniej kamień zatrzymać puszczonej
z dłoni niż słowo, co z ust raz wybiegło.

Stobajos: *Antologia* 3,36,14n. (*O gadulstwie*)
Plutarch: *O gadulstwie* 10 (*Pisma moralne* 507A)

frg. *111 (J-L *1045)

Nie szczędź wysiłku, chcąc wspomóc ojczyznę.

Stobajos: *Antologia* 3,39,2 (*O ojczyźnie*)

frg. *112 (Kn/J-L *1046)

Nad bogactw bez liku i złoty skarb
– kto mądry – własny swój ceni dom;
śmiertelnikom czar jakiś współbiesiady czas
†wnosi nam w życie

Stobajos: *Antologia* 3,39,4 (*O ojczyźnie*)

Anapesty sugerują wypowiedź Chóru. Tekst zepsuty; możliwa aluzja do instytucji sympozjonu, mającej w pewnym okresie greckich dziejów podstawowe znaczenie polityczne, społeczne i kulturalne.²²²

frg. *113 (Kn/J-L *1047)

Jak niebo całe otwarte dla orła,
tak ziemia cała mężnemu ojczyzną.

Stobajos: *Antologia* 3,40,9 (*O ojczyźnie*) [Muzoniusz Rufus]
Owidiusz: *Kalendarz* 1,493–494
nawiązanie – Demokryt 68 B 247
nawiązanie – Epiktet: *Diatryby* 3,24,66
w. 2 – Pseudo-Menander: *Sentencje jednowierszowe* 735

frg. *114 (Kn/J-L *1048)

Równości żadnej nie ma pośród ludzi.
Inaczej losy błędzące bez celu

²²² Zob. M. Węcowski, *Sympozjon, czyli wspólne picie. Początki greckiej biesiady arystokratycznej (IX–VII wiek p.n.e.)*, Warszawa 2011 („Parnassus”).

- byłyby niczym, na szczycie – co znaczne.
 Kto dla swej siły pierwszym jest nazwany,
 5 czy w łuku mocny, czy w robieniu włócznią,
 ten rzadzić winien tymi, co są gorsi.

Stobajos: *Antologia* 4,1,13 (*O państwie*)

Sens pierwszych trzech wersów, przez wielu badaczy oddzielanych od reszty fragmentu, pozostaje niejasny. W dalszej części pobrzmiewają echa dyskusji nad istotą dzielności (ἀρετή [areté]). Zazwyczaj przeciwstawiano w niej łuczника (barbarzyńcę strzelającego z zasadki, tchórza) hoplicie (Hellenowi posługującemu się włócznią i mieczem, mężnie i odważnie walczącemu w zwartym szeregu).²²³

frg. *115 (/Kn/J-L *1048a)

podli być winni
 pod władzą lepszych, posłuszni silniejszym.

Stobajos: *Antologia* 4,2,1 (*O prawach i obyczajach*)

frg. *116 (Kn/J-L *1050)

Ja sędzę, że nie godzi się, by władca
 czy człowiek prawy wszczywał spór z podłymi –
 zbytni to byłby zaszczyt dla pospółstwa.

Stobajos: *Antologia* 4,7,4 (*Napomnienia dotyczące władzy królewskiej*)

frg. *117 (Kn/J-L *1051)

Wśród niebezpieczeństw rośnie sława ludzi.

Stobajos: *Antologia* 4,10,7 (*Pochwała odwagi*)

frg. *118 (Kn/J-L *1052)

- Młodzieńcem będąc komu wstrętny Ares –
 loczkiem jest tylko, mięśniem – w czynie niczym!
 Widzisz, jak miło żyć przy pełnym stole,
 {zbijać majątek z dala od spraw innych,}
 5 lecz wieńca z tego nie ma ani sławy,
 chyba że śmiało podejmiesz wyzwanie.
 To trudy rodzą waleczność mężczyzny,
 w Helladzie w cieniu kryje się przezorność,
 bo jeden cel ma: jak najdłużej przeżyć!

Stobajos: *Antologia* 4,10,26 (*Pochwała odwagi*)
 w. 3 – Atenajos: *Uczta mędrców* 14,47 (641c)

²²³ Zob. Eurypides, *Oszalały Herakles*: 159–164 – oskarżenie łucznika, 190–205 – obrona łucznika; por. też Platon, *Laches* – próba sformułowania definicji dzielności. Zob. J. Mańkowski, *Mity i świat Eurypidesa. Zagadnienia wybrane*, Warszawa 1973, s. 67–72: rozdz. „Dyskusje o istocie męstwa”.

Tyrada zwykle przypisywana tragedii 49. *Archelaos*, w której sporo fragmentów zawiera pochwałę aktywności i śmiałości (Zieliński², Webster). Terminami, jakie tu występują: nagana niemieszania się w sprawy innych (ἔξωθέν... πραγμάτων [*éksothen pragμάτων*]), ostrożność (εὐλάβεια [*eulábeia*]) jako przeciwieństwo dzielności (εὐανδρία [*euandria*]), posługuje się też historyk Tukidydes przy analizie charakteru Ateńczyków.

frg. *119 (Kn/J-L *1053)

Nie lubię, jeśli kto, nawet przywódca,
uprzejmie nie odnosi się do wszystkich.

Stobajos: *Antologia* 4,13,14 (*O dowódcach oraz rady co do potrzeb wojennych*)

frg. *120 (Kn/J-L *1055)

Męża, który dom niszczy, powstrzymuje
małżonka zacna – ona dom ocala.²²⁴

Stobajos: *Antologia* 4,22,9 (*O małżeństwie. Że najlepszą rzeczą jest ożenek*)

frg. *121 (Kn/J-L *1056)

Nie wszystkim marnie wiedzie się w małżeństwie,
nie wszystkim dobrze: kogo los obdarzy
złą żoną – klęska, szczęście – gdy pocziwają.

Stobajos: *Antologia* 4,22,70 (*O tym, że jednym małżeństwo służy, a innym szkodzi*)

Podobną myśl rozwija Eurypides np. w *Elektrze* (1100–1102) oraz licznych fragmentach zaginionych dramatów. Nie tylko dla mężczyzny małżeństwo jest „loterią”, jeszcze gorszy los czeka kobietę (*Medea* 230–246), mąż bowiem, znudzony żoną, może zawsze wyjść z domu i zabawić się z kompanami, żona niedobrego męża jest skazana na „dożywotnie” siedzenie w domu.

frg. *122 (Kn/J-L *1057)

Szczęśliwy, komu udało się związać
z dobrą kobietą, komu nie – nieszczęśny!

Stobajos: *Antologia* 4,22,72 (*O tym, że jednym małżeństwo służy, a innym szkodzi*)

Temat „loterii małżeńskiej” (**Jouan–Van Looy**) ujęty w formę figury stylistycznej zwanej μακαρισμός (*makarismós*; ‘błogosławienie’).

frg. *123 (Kn/J-L *1059)

Straszna jest siła wzburzonych fal morza,
straszny nurt ʋrzekiʋ i ognia dech wrzący,
straszna i nędza, i tysiąc plag innych,

²²⁴ O roli kobiety w gospodarstwie domowym por. np. dzieło Ksenofonta *O gospodarstwie* (Οἰκονομικός [*Oikonomikós*]).

- lecz nic tak straszne nie jest jak kobieta!
 5 Nie dość tu liter, żeby to opisać,
 nie dość słów, żeby wyrzec. Jeśli dziełem
 boga jakiegoś, niechaj wie, że twórcą
 nieszczęść on wszelkich i wrogiem śmiertelnych.

Stobajos: *Antologia* 4,22,136 (*O małżeństwie. Nagana kobiet*)
 w. 1–4 – *Żywot Ezopa* W32
 w. 1–4, nawiązanie – *P.Ōxy.* 4.684, 12–17

Ujęta w formę *priamelu* (patrz wyżej, 6. *Danae*, frg. 6,1) gwałtowna, lecz dość stereotypowa tyrada przeciwko kobietom. Zdaniem **Jouana–Van Looya** użyte przez Eurypidesa słownictwo (πλάσμα [plásma] – ‘dzieło’, δημιουργός [demiurgós] – ‘twórca’) odnosi się do aktu stworzenia pierwszej kobiety, źródła wszelkich nieszczęść – Pandory.

frg. *124 (Kn/J-L *1060)

Oby los wrogom dał kłótliwą żonę!

Stobajos: *Antologia* 4,22,141 (*O małżeństwie. Nagana kobiet*)

Przekleństwo w formie ἐπιπομπή [epipompé], tj. przerzucenia go na głowę kogoś innego, wypowiedziane zapewne przez doświadczonego taką małżonką męża.

frg. *125 (Kn/J-L *1061)

Daremny trud to – stróżem być kobiety:
 jeżeli sama z siebie nie jest † †,²²⁵
 na cóż, pilnując jej, powiększać kłeskę?

Stobajos: *Antologia* 4,23,10 (*Porady małżeńskie*)

frg. *126 (Kn/J-L *1062)

Skarbem kobiety mąż, który ją kocha.

Stobajos: *Antologia* 4,23,15 (*Porady małżeńskie*)
 Arseniusz: *Ląka fiołków* 15,60
 (= Apostoliusz: *Zbiór przysłów* 5,78g; t. II, s. 354,22) [Menander]

frg. *127 (Kn/J-L *1063)

- My ciebie, ty zaś nas winienesz uczyć.
 Co najważniejsze – to, że mąż rozsądny
 zbyt pilnie żony w domu strzec nie może!
 Jej oczy chłoną rozkosze na zewnątrz:
 5 jeśli swobodę będzie mieć zupełną,

²²⁵ Tekst zepsuty, różnie uzupełniany, np. ‘wewnątrz’ (ἔνδον [éndon]), tj. w domu (pozostaje), lub ‘mądra, rozsądna’ (κοσμία [kosmia], σοφρονεῖν [sofronein], νοῦν ἔχειν [nún échein]).

- obejrzy wszystko i wszystko obejdzie,
 nasyci wzrok i wygna zdrożne myśli;
 {toż i płeć męska lubi, co ukryte}.
- 10 Kto za ryglami i kratami trzyma
 małżonkę, wierząc, że czyni rozsądnie,
 jest głupcem i na próżno myśl wyęża.
 Bo ta z nas, której serce jest za drzwiami,
 szybciej niż ptak lub strzała tam się znajdzie,
 Argosa nawet myśląc stuokiego;
- 15 a wraz z tą klęską przyjdzie pośmiewisko:
 mąż niedorajda i upadła żona!

Stobajos: *Antologia* 4,23,26a (*Porady małżeńskie*)
 w. 2–7 – Chorikios z Gazy: *Obrona mimów* 52 (s. 355,19)

Fragment ten wywołał wiele dyskusji. Stobajos przypisuje go Menandrowi, Chorikios „mądrymu mężowi nienawidzącemu kobiet” (czyli Eurypidesowi). Utopijny pomysł przyznania całkowitej swobody kobiecie, zdaniem **Jouana–Van Looya**, wypowiada niezależna kobieta pokroju Melanippy mądrej.

frg. *128 (Kn/J-L *1064)

- O, wiedz, że nigdy ja tego nie zrobię,
 by tobie – matce – odmówić miłości:
 przecz tak się godzi i ty mnie zrodziłaś.
 Z wszystkich śmiertelnych jednak ojca kocham
- 5 najbardziej. Tak jest. Ty nie bądź zazdrosna!
 Z niego się wiodę – toż żaden mężczyzna
 nie szczyci się swą matką, tylko ojcem!

Stobajos: *Antologia* 4,25,27 (*O tym, że rodzice winni otrzymywać należną cześć*)

Uważa się, że fragment ten odwołuje się do teorii Anaksagorasa, iż to ojciec przekazuje potomstwu cechy, podczas gdy matka pełni rolę gleby przyjmującej ziarno.

frg. *129 (Kn/J-L *1065)

- Wiele powiedzeń dawnych wciąż ma wagę –
 szlachetne słowa leczą strach śmiertelnych.

Stobajos: *Antologia* 2,4,4 (*O mowie i piśmie*)

frg. *130 (Kn/J-L *1066)

- W domu nam, prawda, na majątku zbywa,
 lecz pozostają szlachectwo i prawość.

Stobajos: *Antologia* 4,29,40 (*O szlachetnym pochodzeniu*)

W tragedii Eurypidesowej często wyrażany jest pogląd, że dobre urodzenie i prawość serca należy cenić wyżej niż odziedziczone po przodkach bogactwo, ale jeszcze częściej jednak mowa o tym, że tak się nie dzieje (np. 23. *Steneboja*, frg. 23,1).

frg. *131 (Kn/J-L *1067)

Ależ ja wiem, że syn twój jest rozsądny,
pobożny i że z zacnymi przestaje.
Jakżeby bowiem z takiego się ojca
mógł zrodzić podły? Nikt mnie nie przekona!

Stobajos: *Antologia* 4,29,47 (*O szlachetnym pochodzeniu*)

Fragment różnie rozumiany: 1) chodzi o syna szlachetnego ojca, który jednak, choć trudno w to uwierzyć, źle się pokierował (**Valckenaer**); 2) chodzi o wnuka adresata wypowiedzi, który ma szlachetnego syna (**Jouan–Van Looy**), co jest gwarancją doczekania się równie szlachetnych potomków.

frg. *132 (Kn/J-L *1068)

Bo nikt nie zdoła tak wychować dzieci,
by nie przetrwały w nich cechy złych ojców.

Stobajos: *Antologia* 4,30,3 (*O niskim pochodzeniu*)

Podobnie jak poprzedni fragment wypowiedź ta zawiera określone stanowisko w sporze o wyższość cech wrodzonych (φύσις [*fýsis*] – ‘natura’) nad wychowaniem (παιδεία [*paideia*]).

frg. *133 (Kn/J-L *1069)

– Złota masz krocie, tamci zaś biedują.
– Na nic bogacić się – i nic poza tym!

Plutarch: *Jak młodzież powinna słuchać poetów?* 4 (*Pisma moralne* 20D)
w. 2 – Stobajos: *Antologia* 4,31,59 (*Nagana bogactwa*)

frg. *134 (/Kn/J-L *1070)

Ktokolwiek twierdzi, że ludzi zmartwienia
dreńczą i lepszy stryczek lub ze skały
skoczyć, ten nie jest mądry – niech już raczej
życzy on sobie tego nie doświadczyć!

Stobajos: *Antologia* 4,35,4 (*O smutku. Że nazbyt dokuczliwy*)

Być może wypowiedź ta jest echem toczącej się wówczas dyskusji na temat samobójstwa. W *Oszalałym Heraklesie* (1214–1339, zwłaszcza 1311–1339) Tezeusz przekonuje bohatera w krańcowo trudnej sytuacji (zamordował w ataku szaleństwa własne dzieci i żonę), że samobójstwo byłoby aktem tchórzostwa (tytułowy Ajas w tragedii Sofoklesa – „najmężniejszy z ludzi” (1416) – zabija się, by zmyć hańbę ze swojego imienia).

frg. *135 (Kn/J-L *1071)

Troski chorobą zarażają ludzi.

Stobajos: *Antologia* 4,35,10 (*O smutku. Że nazbyt dokuczliwy*)

Pseudo-Menander: *Sentencje jednowierszowe* 440

Chorikios z Gazy: *Obrona mimów* 112 (s. 370,6)

Chodzić może zarówno o dolegliwości fizyczne, jak i choroby umysłowe; tak somatycznie i psychicznie cierpi np. Fedra w *Hippolytosie uwieńczonym*.

frg. *136 (Kn/J-L *1072)

Lekarz, co zwleka, dając czas chorobie,
wyleczy lepiej niż ten, co pokroi.

Stobajos: *Antologia* 4,38,2 (*O lekarzach i sztuce lekarskiej*)

Echo zainteresowań medycznych Eurypidesa, widocznych w wielu ustępach jego dramatów. Zdaniem badaczy tragik odwołuje się tu do hippokratejskiej teorii *καірός* [*kairós*] – ‘odpowiedniej pory / stosownego momentu’.

frg. *137 (Kn/J-L *1073)

- Nie wolno, kiedy los nam sprzyja, sądzić,
że zawsze będzie tak samo przyjazny,
bo bóg, jeśli go bogiem trzeba nazwać,
tym samym ciągle sprzyjać niezbyt lubi.
- 5 Śmiertelnych szczęście jest równie śmiertelne:
kto, ufny w przeszłość, zbyt liczył na przyszłość,
ten się przekonał, czym jest los, w cierpieniu.

Stobajos: *Antologia* 4,41,8 (*O tym, że niepewne jest powodzenie człowiecze, jako że los łatwo się odmienia*)

Jouan–Van Looy zwracają uwagę, że ostatnie wersy tej wypowiedzi porównują Ajschylosowy (*Agamemnon* 177) motyw *πάθει μάθος* [*páthei máthos*] – ‘nauki poprzez cierpienie’.²²⁶

frg. *138 (Kn/J-L *1074)

Pewności szczęścia nie ma nikt śmiertelny.

Stobajos: *Antologia* 4,41,41 (*O tym, że niepewne jest powodzenie człowiecze, jako że los łatwo się odmienia*)

frg. *139 (Kn/J-L *1075)

Skoroś śmiertelny, podziel los śmiertelnych,
‘czy może’ żyć chcesz jak bóstwa, ty – człowiek?

Stobajos: *Antologia* 4,44,31 (*O tym, że należy mężnie znosić, co los zsyła*)

w. 1 – Arseniusz: *Ląka fiołków* 30,7

(= Apostoliusz: *Zbiór przysłów* 8,91f [t. II, s. 458,12])

²²⁶ Por. M. Maślanko-Soro, *Nauka poprzez cierpienie (pathei mathos) u Ajschylosa i Sofoklesa*, Kraków 1991.

frg. *140 (Kn/J-L *1076)

Najlepiej jest nie sprzeciwiać się bogom
i przyjąć los swój; chcieć niemożliwego
niechęć do tego, co się już ma, budzi.

Stobajos: *Antologia* 4,44,53 (*O tym, że należy mężnie znosić, co los zsyła, skoro jesteśmy ludźmi, którzy winni żyć w zgodzie z cnotą*)

frg. *141 (Kn/J-L *1077)

Cierpisz, jak cierpi większość śmiertelników:
o to, co los im zesłał, nie zadbali,
lecz więcej pragnąc, sami się zgubili.

Stobajos: *Antologia* 4,44,18 (*O tym, że należy mężnie znosić, co los zsyła, skoro jesteśmy ludźmi, którzy winni żyć w zgodzie z cnotą*)

frg. *142 (Kn/J-L *1078)

To cechą mężów, tych prawych i mądrych:
nawet w nieszczęściach nie oskarżać bogów!

Stobajos: *Antologia* 4,44,36 (*O tym, że należy mężnie znosić, co los zsyła, skoro jesteśmy ludźmi, którzy winni żyć w zgodzie z cnotą*)
Pseudo-Plutarch: *Pocieszenie Apolloniosa* 29 (*Pisma moralne* 116F)

frg. *143 (Kn/J-L *1079)

Nie ma innego leku na zmartwienia
nad pocieszenie od zacnego druha.
Kto szuka, trudne przeżywając chwile,
w pijaństwie ulgi i uspokojenia,
5 na krótko znajdzie, wnet jęczy w dwójnasób.

Stobajos: *Antologia* 4,48,23 (*O zachowaniu wobec ludzi nieszczęśliwych. Że nie należy cieszyć się z cudzego nieszczęścia*)

frg. *144 (Kn/J-L *1081)

Grobowi żaden druh nie będzie wierny.

Stobajos: *Antologia* 4,58,1 (*O tym, że po większości ludzi, gdy umrą, pamięć szybko znika*)

frg. *145 (Kn/J-L *1086)

Uzdrowia innych – pokryty wrzodami.

Księga Suda ε 3691

Plutarch: *Jaką korzyść można odnieść z nieprzyjaciół* 4 (*Pisma moralne* 88C)

Plutarch: *Jak można odróżnić pochlebę od przyjaciela?* 32 (*Pisma moralne* 71E)

Plutarch: *O miłości braterskiej* 6 (*Pisma moralne* 481A)

Plutarch: *Przeciw Kolotesowi* 8 (*Pisma moralne* 1110E)

Galen: *O zdrowiu* 5,1,9

Grzegorz z Nazjanzu: *Mowy* 2,13 (*PG* 35,424A)

Florilegium Monacense 142

Jan Tzetzes: *Scholia do Likofrona* 805 (vol. II, s. 794)

Eustacjusz: *Komentarze do „Iliady” Homera* 11,833–836 (k. 887,5; vol. 3, s. 337,6)

i inne

Zdanie przysłowiowe, znane już Ajschylosowi (*Prometeusz w okowach* 473–474), popularne w wersji łacińskiej: *Medice, cura te ipsum!* ('Lekarzu, lecz się sam!').

frg. *146 (Kn/J-L *1087)

Najlepiej zbożnie milczeć podczas ofiar.

Księga Suda ε 3795 (Elian Klaudiusz, frg. 345 [s. 470])

frg. *147 (Kn/J-L *1089)

Ileokroć bóg ma chęć ocalić,
znajduje tysiąc pretekstów ratunku.

Teofil z Antiochii: *Do Autolykosa* 2,8,4 (s. 50)

frg. *148 (Kn/J-L *1090)

Znoś teraz ból – chętnieś go zadawał!

Teofil z Antiochii: *Do Autolykosa* 2,37,4 (s. 93)

frg. *149 (Kn/J-L *1091)

Prawem jest wszędzie, gdzie są, szkodzić wrogom.

Teofil z Antiochii: *Do Autolykosa* 2,37,4 (s. 93)

frg. *150 (Kn/J-L *1092)

Zadaniem męża – sądzić – szkodzić wrogom.

Teofil z Antiochii: *Do Autolykosa* 2,37,4 (s. 93)

frg. *151 (Kn *912)

Który wszystko ogarniasz swoją myślą, tobie,
tę obiatę i placek ten niosę, czy Dzeusem,
czy-li Hadem ty wolisz, by cię zwano.

5 O, przyjmij ofiarę bez ognia, owoców
plon wszelakich sypiący się z koszy.

Ty pomiędzy bogami w niebiosach
z Dzeusowym panujesz im berłem,
ty w podziemiach Hadesa tron dzierzysz.

10 Na blask słońca umarłych wyślij dusze
dla pragnących dowiedzieć się wyroków,
skąd się wzięli, gdzie jest korzeń ich nieszczęść,
komu nieść z nieśmiertelnych ofiarę,

by się ulgą móc cieszyć po trudach.

Klemens Aleksandryjski: *Kobierce* 5,11,70,2–6
w. 1–3 – Satyros: *Żywot Eurypidesa* (= *P.Oxy.* 9.1176, frg. 37, kol. III 7) (s. 48)